

KERÇ

rayı gören Evliya Çelebi, Kefe sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Kerç'in II. Bayezid döneminde yapılmış bir kalesi olduğunu, içinde 200 ev, bir hamam, on dükkân, II. Bayezid adına inşa edilmiş bir cami, bir Latin kilisesi, 889'da (1484) inşa edilmiş iç kalede ise yirmi ev, bir mescid ve 150 kale neferi bulunduğunu yazar. Şehrin varoş kısmınının 300 evden oluştuğunu, burada 995 (1587) tarihli Mustafa Çelebi Camii, ismini belirtmediği bir başka cami ile bir mescid, hamam, han, mektep, medrese, 100 dükkânın mevcut bulunduğunu da belirtir. Bu bilgilere göre Kerç'in 2000-2500 nüfuslu bir kasaba haline geldiği anlaşılmaktadır.

Azak Kalesi'nin 1696'da Ruslar'ın eline geçmesi ve bunun 1700 yılında imzalanan İstanbul Muahedesi ile tanınması üzerine Ruslar'ın Azak denizi vasıtasıyla Karadeniz'e inebilecekleri endişesi Osmanlı Devleti'ni tedbir almaya sevketti. Bu amaçla Kerç Boğazı'nın suni olarak kapatılması bile bir ara tartışıldı. Neticede, 1114 (1702) yılında Kerç Boğazı'nı korumak üzere büyük ve müstahkem bir kale inşa edilmesine karar verildi. Böylece 1115'te (1703) Kerç şehrinin 10 km. kuzeydoğusunda Akıntı Burnu mevkiinde Yenikale yapıldı.

1769-1774 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi üzerine Kerç ve Yenikale elden çıktı. 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması hükümlerine göre Yenikale ile birlikte Rusya'ya terkedilen Kerç bu tarihten sonra tam bir Rus şehri olarak gelişti ve Şark havasını büyük ölçüde kaybetti (şehre ilk yerleştirilenler, Osmanlı hâkimiyetinden kaçarak Rusya'ya sığınan Ege adaları sakinlerinden Rumlar oldu). Kerç, Rusya tarafından ilhakının ardından Rus Karadeniz filosunun ilk üsü oldu. 1790'da Kerç önlerinde Rus ve Osmanlı donanmaları arasında meydana gelen deniz savaşında Amiral Fyodor Uşakov kumandasındaki Rus donanması Osmanlılar'a karşı zafer kazandı. Şehir, 22 Ekim 1821'de Kırım'ın bağlı bulunduğu Tavrida "guberniya"sından ayrı tutularak Yenikale ile birlikte özel şehir idaresi statüsüyle doğrudan merkeze bağlandı. Böylece Kerç'in bundan sonraki gelişmesi etnik, demografik ve sosyal yönden olduğu kadar idarî olarak da Kırım'ın diğer kısımlarından ayrılmış oldu. Kerç, Kırım Savaşı esnasında 24 Mayıs 1855'te İngiliz-Fransız-Osmanlı müttefik orduları tarafından işgal edilip 7 Haziran 1855'ten itibaren Kerç ve Yenikale'nin muhafazası Osmanlı ordusuna havale edildiyse de 1856 Paris

Antlaşması ile müttefik birlikler şehri Ruslar'a iade ettiler.

Daha sonraki yıllarda Kerç bir liman, demiryolu istasyonu ve sanayi (bilhassa metalürji, konserve, tütün vb.) merkezi olarak gelişti. Müslüman cemaati, çevrede ve genel olarak Kerç yarımadasında yoğun olmasına rağmen şehir içinde ancak küçük bir azınlık teşkil ediyordu (1897'de yapılan resmî nüfus sayımına göre toplam 33.347 kişiden oluşan şehir nüfusunun yalnızca 1909'u müslümandı). Şehir içinde bir caminin mevcut olduğu bilinmektedir. Osmanlı devrinden kalan bu cami şehirde Rus hâkimiyetinin tesisinden sonra XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Ortodoks kilisesine çevrilerek yeniden inşa edilmişti. Bina yeni aldığı şekille soğan kubbeli ve üç nefli bir kilise haline gelmişti. 1839'da buraya Kırım Tatarları'ndan bazılarının yerleştirilmesi üzerine hükümet kararıyla bina tekrar camiye çevrilerek 24 m. yüksekliğinde bir minare inşa edilmiş, ancak soğan kubbe dahil Ortodoks kilisesinin birçok özelliğini de korumuştur. Müslümanların şehir içinden ziyade çevrede oluşundan dolayı, 1906 yılında açılan ve kısa bir süre faaliyet gösterebilen Kerç Rüşdiyesi civardaki Kırım Tatar köyü Saraymen'de açılmıştı.

Kerç, Sovyet hâkimiyeti altında tam bir sanayi şehrine dönüştürüldü. Şehir içindeki müslüman nüfus yine küçük bir azınlık olarak kaldı (1933'te ancak % 4). II. Dünya Savaşı sırasında kanlı muharebelere sahne olan şehir Alman ve Sovyet orduları arasında birkaç defa el değiştirdi. 18 Mayıs 1944'te Kırım'ın bütün diğer yerlerinde olduğu gibi Kerç'teki Kırım Tatarları'nın da tamamı sürgün edildi. Yaklaşık yarım asırlık bir yasaktan sonra Kırım Tatarları ancak 1980'li yılların sonlarından itibaren Kerç çevresine dönmeye başladılar. Günümüzde Kerç, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin önemli bir sanayi, tersane, liman ve balıkçılık merkezi durumdadır. 2000'li yıllardan az önce nüfusu 200.000'e yaklaşmıştı (1991'de 178.000).

İçinde ve çevresinde antik devirlere ait çok önemli kalıntıları barındıran Kerç'te günümüzde şehir içinde -eski cami binası hariç- Türk-İslâm dönemine ait kayda değer herhangi bir eser mevcut değildir. Bununla birlikte şehir merkezinin dışında yer alan Osmanlı eseri Yenikale büyük ölçüde sağlam olarak ayakta durmaktadır. Ayrıca Kırım'a dönmekte olan Kırım Tatarları 1990'ların başlarında eski camiyi geri alarak restore etmiş ve tekrar ibadete açmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VII, 684-687; *Gorodskie poseleniya v Rossiyskoy İmperii*, Sankt Petersburg 1864, IV, tür.yer.; *Pamyatnaya kniga Tavriçeskoj gubernii na 1867 g.*, Akmescit 1867; V. H. Kondaraki, *V pamyat stoletiya Krıma. İstoriya i arheologiya Tavridi*, Moskova 1883; A. Bezçinskiy, *Putevoditel po Krımu*, Moskova 1903; *Pervaya vseobşçaya perepis naseleniya Rossiyskoy İmperii*, 1897 g. XVI. *Tavriçeskaya guberniya*, Sankt Petersburg 1904; *Krım. Putevoditel*, Akmescit 1926; B. V. Baranov, *Krım. Putevoditel*, Moskova 1935; W. Barthold, *Soçineniya*, Moskova 1968, III, 458-459; a.mlf., "Kerç", *İA*, VI, 582-583; *Krım. Putevoditel*, Akmescit 1982; S. M. Çervonnaya, *İskusstvo tatarskogo Krıma*, Moskova 1995; Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe: 1475-1600*, Ankara 2000, s. 265-272; "Kerç", *BSE*, XXXII, 232-233; C. E. Bosworth, "Kerç", *EI*² (İng.), IV, 891-892.

HAKAN KIRIMLI

KERDERÎ, Hâfzüddin

(bk. BEZZÂZİ).

KERDERÎ, Şemsüleimme

(شمس الائمة الكوردی)

Şemsüleimme Muhammed b. Abdissettar b. Muhammed el-İmâdî el-Berâtekinî el-Kerderî (ö. 642/1244)

Hanefî fakihî.

18 Zilkade 559'da (7 Ekim 1164) Hârizm bölgesinin idarî merkezi olan Gürgeç'e (Cürcâniye) bağlı Kerder şehrinin Berâtekin kasabasında dünyaya geldi. Kureşî'nin verdiği bu bilgiye karşılık Kefevî onun aynı yıl Kerder'de doğduğunu belirtir. En tanınmış hocaları olan Kâdîhan ve Burhâneddin el-Merginânî'nin sırasıyla 592 (1196) ve 593 (1197) yıllarında vefat ettikleri göz önüne alınırsa Kerderî'nin doğumu için Leknevî'nin kaydettiği 599 (1203) tarihinin yanlış olduğu ortaya çıkar. Bu yanlışın, onun eserinin temel kaynağını oluşturan Kefevî'nin *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr*'ına ait elindeki nüshada mevcut istinsah hatasından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Zira Leknevî, başka bir kaynaktan gördüğü 559 (1164) tarihini Kefevî'nin verdiği yıla aykırı bularak dikkate almazken Kefevî bu tarihi esas alır. Ayrıca Kureşî, Kerderî'nin künyesini Ebü'l-Vecd olarak verirken Zehebî, İbn Kutluboğa ve el-Melikü'l-Eşref er-Resülî Ebü'l-Vahde şeklinde kaydederler. Son kaynağın Kerdüzî diye verdiği nisbe de Kerderî'nin yanlış yazılmış şekli olmalıdır. İbnü'l-İmâd,

Şemsüleimme el-Kerderî'yi Tâceddin el-Kerderî ile karıştırdığından babasının adını Abdülgaffâr diye kaydetmiştir. Kerderî'nin İmâdî nisbesi ise büyük dedelerinden biriyle ilgilidir.

Kerderî Hârizm'de yetişti. Burada *el-Muğrib* müellifi Mutarrizî'den Arap dili ve edebiyatı öğrendikten sonra gittiği Semerkant'ta Burhâneddin el-Merginânî'den meşhur eseri *el-Hidâye*'yi okudu; ayrıca *Şir'atü'l-İslâm* müellifi Rûknülislâm İmâmzâde'den fıkıh dersi aldı. Ardından tahsilini sürdürdüğü Buhara'da Bedreddin el-Verseki, Şerefeddin Ömer b. Muhammed el-Akilî, İmâdüddin ez-Zerencerî, Ahmed b. Muhammed el-Attâbî, Nüreddin es-Sâbûnî, Kâdihan gibi hocaların fıkıh, hadis ve tefsir derslerini takip etti. Başta fıkıh ve usulü olmak üzere dinî ilimlerde derin bilgi sahibi oldu. Debûsî ve Şemsüleimme es-Serahsî'den sonra fıkıh usulünü onun ihya ettiği söylenir. Büyük bir üne kavuşan Kerderî'nin yetiştirdiği talebeler arasında kız kardeşinin oğlu olduğu için Hâherzâde lakabıyla tanınan Bedreddin Muhammed b. Mahmûd el-Kerderî, Seyfeddin el-Bâharzî, Hamîdüddin ed-Darîr, Ebû'l-Berekât en-Nesefî, Fahreddin Muhammed b. Muhammed el-Maymergî, Sirâcüddin Muhammed b. Ahmed el-Karnebi, Zahîrüddin Muhammed b. Ömer en-Nevcâbâzî gibi âlimler bulunmaktadır. Kerderî 9 Muharrem 642 (17 Haziran 1244) tarihinde Buhara'da vefat etti ve buraya yarım fersah mesafedeki Sebezmûn'da defnedildi.

Zamanında Hanefî fukahasının önde gelen âlimlerinden biri olan Kerderî'nin Hüsâmeddin el-Ahsikesî'ye ait *el-Müntehab fi usûli'l-mezheb*'i şerhettiği (İbn Kutluboğa, s. 64) ve *Te'sisü'l-kavâ'id* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 333) adıyla bir eser yazdığı zikredilirse de bunların günümüze ulaşan nüshaları bilinmediği gibi diğer kaynaklarda da herhangi bir eserinden söz edilmez. Fakat Hanefî mezhebine ve Ebû Hanîfe'ye yönelik eleştirilere cevap verdiği bir risâlesinin çeşitli nüshaları zamanımıza ulaşmıştır. Müellif önsözde Ebû Hanîfe'yi kötileyen bir kimseye rastlamadığını, ancak Halep'e gittiğinde Gazzâlî'nin *el-Menhûl* adlı fıkıh usulüne dair eserinin sonunda İmam Şâfiî ve mezhebinin diğerlerinden üstünlüğünü dile getirdiğini ve bu vesileyle Ebû Hanîfe'ye ağır ithamlarda bulunduğunu (*el-Menhûl*, s. 495-504) görünce risâleyi kaleme alarak ona cevap verdiğini söyler. Leknevî bu risâlenin iyi bir çalışma olduğunu, müellifin

bazı yerlerde İmam Şâfiî ve mensuplarına yönelik ağır ifadeler kullanmakla birlikte Gazzâlî'nin yazdıklarına göre bunun hafif bile kaldığını belirtir (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 177).

Şâfiî ulemâsından İbn Hacer el-Heytemî, Ebû Hanîfe'nin biyografisine dair *el-Hayrâtü'l-hisân* adlı eserinde Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'de Ebû Hanîfe hakkında son derece saygılı ifadeler kullandığını (I, 43), dolayısıyla Ebû Hanîfe'ye dair ağır ithamların yer aldığı kitabın Gazzâlî'ye ait olamayacağını ve kendi gördüğü nüshanın üzerinde Mahmûd el-Gazzâlî diye bir Mu'tezilî âlimin adının bulunduğu belirttikten Kerderî'nin bu eserin Gazzâlî'ye ait olduğu var sayımından hareketle risâlesini yazdığını söyler (s. 11; krş. *Keşfü'z-zunûn*, I, 837). *el-Menhûl*'deki ifadelerin zındıklar tarafından kitaba eklenerek Gazzâlî'ye maledildiğini belirten İbn Hacer, bazı Hanefî âlimlerinin bu sözlerin Gazzâlî'ye ait olması halinde bile olgunluk döneminden önceki yıllarda söylenmiş olacağını düşündüklerini kaydeder (*el-Hayrâtü'l-hisân*, s. 11, 26-27). Bu durum, *el-Menhûl*'ün Gazzâlî'ye ait olup olmadığı hususunda bazı tartışmaların doğmasına zemin hazırlamıştır (*el-Menhûl*, neşreden giriş, s. 31-40; Abdurrahman Bedevî, s. 6-9).

Kerderî'nin risâlesinin günümüze ulaşan ve muhtemelen müstensih tercihlerini yansıtan farklı isimdeki belli başlı nüshaları şunlardır: *el-Hakku'l-mübîn fi idhâdî şübehi'l-mübtilîn* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2424, vr. 1^a-67^b); *Risâle fi te'yidi mezhebi Ebî Hanîfe* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 780); *Risâle fi'r-red 'ale'l-İmâm el-Gazzâlî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2768, vr. 1-43); *Kitâb fi'r-red 'alâ men yu'ânid Ebâ Hanîfe ve aşhâbeh* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 779); *er-Red ve'l-intişâr 'alâ mezhebi imâmi'l-e'imme ve sirâci'l-ümme* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2732, vr. 153-176; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 5196); *el-Fevâ'idü'l-münife fi'z-zebbi 'an Ebî Hanîfe* (Brockelmann, GAL, I, 474). Süleymaniye Kütüphanesi tasnif fişlerinde ve Brockelmann tarafından (*GAL Suppl.*, II, 316) bazı nüshaların Hâfızüddin el-Bezâzî'ye nisbet edilmesi, Bezâzî'nin aynı zamanda Kerderî nisbesini de taşımasından kaynaklanmış olmalıdır (risâlenin yazmaları için ayrıca bk. a.g.e., I, 654; II, 316).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzâlî, *İhyâ'*, Kahire 1387/1967, I, 43; a.mlf., *el-Menhûl* (nşr. M. Hasan Heyto), Dimaşk 1400/1980, s. 495-504; ayrıca bk. neşreden giriş, s. 31-40; el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *el-Ascedü'l-mesbûk* (nşr. Şâkir Mahmûd Abdülmün'im), Bağdad 1395/1975, s. 533; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXIII, 112-114; Safedî, *el-Vâfi*, III, 254; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, III, 61, 228-230; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 351; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcîm fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 64; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Hayrâtü'l-hisân* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1403/1983, s. 11, 26-27; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ke'tâ'ibü a'lâmi'l-ağyâr min fuqahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 548, vr. 144-145; *Keşfü'z-zunûn*, I, 333, 837; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), V, 376-377; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 176-177; Brockelmann, GAL, I, 474; *Suppl.*, I, 653-654; II, 316; Abdurrahman Bedevî, *Mü'ellesâtü'l-Gazzâlî*, Küveyt 1977, s. 6-9, 331; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 64-65.

▲ AHMET ÖZEL

KERECİ (الكرجي)

Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Kereci el-Kerhî
(ö. 410/1019'dan sonra)

İslâm cebirinin en önemli eserlerinden *el-Fahrî*'yi yazan matematikçi ve bilinen ilk hidroloji mühendisi.

Nisbelerinden Tahran dolaylarındaki Kerec'de doğduğu (veya oralı bir aileye mensup olduğu) ve uzun süre Bağdat'ın Kerh bölgesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen, Büveyhî Velî Ebû Gânim'e ithaf ettiği *Kitâbü İnbâti'l-miyâhi'l-hafiyye* adlı eserini 410 (1019) yılında bitirdikten sonra ölmüştür. Hayatının büyük bir kısmını Büveyhîler döneminde Bağdat'ta geçirdiği ve rahat bir ömür sürdüğü bilinmektedir.

Hârizmî ve Ebû Kâmil'in cebir alanındaki çalışmalarını geliştirip bu ilme yeni yöntem ve kavramlar kazandıran Kereci, cebri "bilinenler yardımıyla bilinmeyen bulunmasını sağlayan bir hesaplama usulü" diye tanımlar ve daha önce bu konuda yazılan eserlerin yeterli olmadığını, kendisinin bazı yeni kurallar koyarak cebirsel denklemlerin çözümünü kolaylaştırmayı tasarladığını, fakat önceleri Bağdat'taki siyasî ve içtimai karışıklıklar sebebiyle buna fırsat bulamadığını, ancak büyük vezir Fahrülmülk Ebû Gâlib Muhammed b. Ali b. Halef'in teşvik ve yardımlarıyla bu düşüncesini gerçekleştirdiğini söyler. Onun *Kitâbü İnbâti'l-miyâh* ve *Kitâb fi'l-*